

Оригинални научни рад

<https://doi.org/10.18485/folk.2022.7.1.4>

811.163.41'282.3'373.23(497.11 Pirot)

811.163.41'282.3'373.22:582.3/.9(497.11 Pirot)

811.163.41'282.3'373.612.2:582.3/.9(497.11 Pirot)

Ботаничка лексика и терминологија лаудативног значења у именовану човека у пиротском говору¹

Драгана М. Ратковић

Предмет рада представљају именице и именичке синтагме позитивне експресивне тоналности којима се у пиротском говору примарно именују биљке и њихови делови, а секундарно људи. Корпус чине два речника пиротског говора: Новице Живковића (1987) и Драгољуба Златковића (2014, 2017). Језичке јединице аутор анализира са следећих аспеката: лингвокултуролошког, лексичко-семантичког, творбено-семантичког и когнитивног у циљу одговора на питања: 1) какве се особе именују ботаничком лексиком и терминологијом лаудативног значења; 2) који творбени, лексички и когнитивни механизми учествују у остваривању датих језичких јединица односно семантичких реализација и 3) какав став пиротски говорник заузима према именованим особама као носиоцима карактеристичних особина. Такав методолошки поступак омогућава реконструкцију неких елемената пиротске дијалекатске слике света који се односе на улогу биљног света у концептуализацији ЧОВЕКА и на систем вредности традицијске културе пиротског говорника.

Кључне речи: пиротски говор, именовање човека, лексема, фитоним, лаудативно значење, метафорично значење, конотација, позитивна оцена, традицијска култура.

1. Ботаничкој лексици и терминологији српског језика лингвисти су посвећивали пажњу како са синхронијског тако и са дијакхронијског аспекта, у домену више дисциплина (лексикологије, семантике, ономастике, лингвокултурологије, етнолингвистике, семиотике, фразеологије, етимологије, компаратистике), на стандардној и дијалекатској грађи, ексцерпираној, поред описних речника српског језика, и из број-

¹ Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

них одговарајућих термилошких речника, енциклопедија и литературе, као што су нпр.: *Jugoslavenski imenik bilja* Богослава Шулека (1879), *Флора околине Ниша* Саве Петровића (1882), *Принос народној терминологији биљака и животиња* Моја Медића (1884), *Илустровани пољопривредни речник* Танасија Митровића (1927), *Ботанички речник: имена биљака* Драгутина Симоновића (1959), *Poljoprivredna enciklopedija* групе аутора (1967–1973), *Флора Србије* (1970–1977), *Термилошки речник српске средњовековне медицине* Реље В. Катића (1987), *Српска средњовековна медицина* истог аутора (1990) итд.²

Дијалектолошка истраживања ботаничке лексике и терминологије наставаљају се студијама: *Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке*, чији је аутор Гордана Драгин (1991), *Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора)* Марије Шпис Ђулум (1995) и *Јужноморавска повртарска лексика* Јордане Марковић (1997).

Крајем прошлог века научни допринос анализи фитонима у српском језику дали су и аутори радова објављених у првој свесци часописа *Кодови словенских култура*, у којој се словенски биљни свет посматра претежно са етнолингвистичког и фолклористичког аспекта. То су текстови: *Два словенска назива за црну тополу и Аполон као божански огањ* Александра Ломе (1996), *Од девет брата крв (фитоними и термини сродства)* Марте Бјелетић (1996) и *Еротске конотације фитонима у народним загонеткама* Биљане Сикимић (1996). Међу представницима етимолошке школе највећа заслуга у проучавању фитонима

² Интензивно бављење ботаничком лексиком и терминологијом са лингвистичког аспекта почиње крајем седамдесетих година прошлог века радовима хрватских лингвиста. У периоду до краја прошлог века истраживања дате лексике одвијају се у доменама: лексичке и творбене семантике, ономастике, дијалектологије, компаратистике и етимологије.

Лексичко-семантички, творбено-семантички и компаратистички приступ заступљен је у радовима Наде Вајс, *Zoomorfski elementi u nazivima biljaka* (1979), *Semantizam „bosti“ u fitonimiji* (1980–1981) и *Struktura fitonima onomasiološki motiviranih religijom i drugim srodnim sadržajima* (1989), у којима српску грађу, ексцерпирану из речника Д. Симоновића, ауторка пореди са обимном грађом из других словенских и несловенских европских језика (француског, немачког, енглеског, италијанског итд.). Са творбено-семантичког и лексичко-семантичког становишта фитониме, највећим делом ексцерпирани из речника Б. Шулека, анализира и Мате Шимундић, у раду *Prilog motivaciji biljnih naziva* (1978), док компаратистички и дијалектолошки метод (комбинован са фолклористичким) примењује Далибор Брозовић, у тексту *O nazivima majčine dušice u slavenskim dijalektima (a i u slavenskom pjesništvu i folkloru)* (1981–1982).

Н. Вајс приступа фитонимима и са ономастичког аспекта, у тексту *Fitonimijaska sastavnica u hrvatskim prezimenima* (1991), док у радовима *Fitonimijске билјешке* (1982–1983) и *Fitonimijске билјешке II* (1984–1985) одређене фитониме у народним говорима и термилошким речницима посматра из угла етимологије.

свакако припада Маји Калезић, међу чијим се бројним истраживањима у области фитонимије³, као најобимније издвајају две студије: *Српско-хрватски фитонимски деривати на -ика у индоевропском контексту (са посебним освртом на семасиологију назива за дате биљке у класичним језицима)* (Калезић 2003), ауторкин магистарски рад, и *Етимолошка и семасиолошко-ономасиолошка истраживања имена биљака у Диоскуридовом делу ΠΕΡΙ ΙΑΗΣ ΣΑΤΡΙΚΗΣ (De materia medica): прилог типологији фитонимских ознака* (Калезић 2010), ауторкина докторска дисертација, где је по први пут у српској фитономастици представљен нацрт фитономастичког огледа који садржи све елементе специфичне семасиолошко-ономасилошке анализе као неопходног услова за реконструкцију настанка фитонима и одређивања типова фитонимских ознака у појединачним ботаничким подтемама.

На значај етимолошке анализе у савременим фитонимијским истраживањима указују још неки појединачни радови исте ауторке – како они строго лингвистички (фитономастички), као нпр. *S.Cr. odoljen 'Valeriana celtica' (An etymological note)* (Kalezić 2012), тако и они интердисциплинарног карактера, који обухватају домене и других хуманистичких наука и научних дисциплина (митологије, фолклористике и семиотике), као нпр.: *Some notes on the roots of pharmaceutical terminology determining animal products using in medical practice described in Dioscorides' De materia medica. Exercises in etymology* (Kalezić 2015), *The role of narrative in shaping the semantic structure of certain expressions that belong to terminology as to one of the most important lexical groups: On the etymology of the Serbo-Croatian common designations for "Artemisia's plants"* (Kalezić 2016a), *Botanical mythology in contemporary Serbian folkloristics* (Kalezić 2016b) и *Some notes on an unidentified Serbian phytonymic apotropaion: odasasvudpogledu 'the one's constantly staring around'* (Kalezić 2018).

Тенденција ка посматрању језика у светлу културе и менталности, односно ка укључивању интердисциплинарног (лингвокултуролошког, етнолингвистичког) метода у анализу језичких појава, последњих година постаје обележје и синхронијског истраживања фитонима, и то у областима лексикологије и фразеологије, што сведоче нпр. радови Гордане Штасни и Драгане Мршевић-Радовић, од којих можемо поменути следеће: *Језичка слика света у српском „биљном“ именованом* (Штасни 2016), *The prototypical plants in Serbian culture* (Штасни 2017), *Лексички спојеви с компонентом јабука* (Штасни 2019), где се, на основу семантичког садржаја лексеме јабука, утврђују концепти реализовани у оквиру одговарајућих синтагми, колокација и фразеолошких израза, и *Мирише*

³ Термин *фитонимија* употребљавамо у оном значењу у којем га користи Н. Вајс. То је „jezično istraživanje pučkog nazivlja bilja kao dijela leksika nekoga jezika i nazivlje samo“ (Vajs 2003: 11).

као ружа (Мршевић-Радовић 2016), оглед о паганским и хришћанским представама које одражавају коегзистенцију традиционалног (народног) схватања душе као мириса (мирисног даха) и усвојеног хришћанског стереотипа (*мирише као ружа / на ружу, босиљак, тамјан* и сл.). У примени мултидисциплинарног метода на ботаничку лексику и терминологију у српском језику, и квантитативно и квалитативно, несумњиво се издваја монографија Неђе Јошића, посвећена воћарској лексичкој терминологији (Јошић 2016), оригинална првенствено по томе што је сам лингвистички приступ вишеаспектан (лексичко-семантички, дериватолошки, фразеолошки, ономастички), а затим по томе што се дати, мултидисциплинарни аспект, који укључује и интердисциплинарни, примењује на народну лексику чији знатан део има покрајинско обељежје (о томе в. Ратковић 2017).

Ботаничкој лексичкој терминологији се истовремено посвећује пажња и у радовима из домена историје српског књижевног језика и методике наставе српског као матерњег, тј. примењене когнитивне лингвистике. То су: *Страни називи биљака у списима старословенског канона* Наташе Драгин (2014), *Речник фитонима у лекаруши Косте Радовића (1830)* Николине Тутуш (2019) и *Човек и биљка – фитонимија као исходиште интегративне наставе* (Вељковић Станковић и Стојиљковић 2018).

Поред (етно)лингвистике и лингвокултурологије, истраживање српског (и словенског) биљног света у српској научној средини у последње време одвија се у широком спектру хуманистичких наука и научних дисциплина (од науке о књижевности и фолклористике преко компаративне славистике до: етнологије и антропологије, византологије, историје, историје уметности, музеологије). Тај подухват постигнут је захваљујући прегалаштву Зоје Карановић, која је (самостално и у сарадњи са Јасмином Јокић и Јасмином Дражић), окупивши научнике дијелом словенског света и шире (Србија, Република Српска, Русија, Белорусија, Украјина, Литванија, Пољска, Бугарска, САД, Канада), приредила пет зборника радова посвећених биљу у српској (и словенској) култури: *Биље у традиционалној култури Срба: приручник фолклорне ботанике* (Карановић и Јокић 2013), *Биље у традиционалној култури Срба: приручник фолклорне ботанике* (Карановић 2014), *Гора љиљанова (биљни свет у традиционалној култури Срба)* (Карановић и Дражић 2016), *Гора божурова (биљни свет у традиционалној култури Словена)* (Карановић 2017) и *Гора калинова (биљни свет у традиционалној култури Словена)* (Карановић 2019).

Уз поменуте текстове Гордане Штасни, у област (етно)лингвистичких истраживања спадају следећи радови из ових зборника: *Како читати загонетке: еротски свет културних биљака* (Сикимић

2013), *Како разговарати о биљкама?* (Сикимић 2014), *Дрво без корена: дендроними у српским и јужнословенским загонеткама* (Сикимић 2016), *„Медвежњи“ траве в славјанској народној ботанике* (Коласова 2017), *Да ли је кађун лек или отров?* (Калезић 2017), *Лековито биље као елемент традицијске културе у околини Књажевца* (Ђирковић 2017), *Из историје етноботанике в Беларусу* (Володина 2019) и *Лит. žiedas, лтш. zieds 'цветок', др. прусск. seydis 'стена' и јужнослав. *zidь 'стена': о флористических истоках балтославянского строительного термина* (Темчин 2019).

2. Овај рад представља наставак нашег истраживања фитонимских експресива у именовану човека у пиротском говору (исп. Ратковић 2021). Предмет рада представљају именице и именичке синтагме позитивне експресивне тоналности којима се у пиротском говору примарно именују биљке и њихови делови, а секундарно људи. Корпус чине два речника пиротског говора: Новице Живковића (1987) и Драгољуба Златковића (2014, 2017). Језичке јединице аутор анализира са следећих аспеката: лингвокултуролошког, лексичко-семантичког, творбено-семантичког и когнитивног у циљу одговора на питања: 1) какве се особе именују ботаничком лексиком и терминологијом лаудативног значења; 2) који творбени, лексички и когнитивни механизми учествују у остваривању датих језичких јединица односно семантичких реализација и 3) какав став пиротски говорник заузима према именованим особама као носиоцима карактеристичних особина. Такав методолошки поступак омогућава реконструкцију неких елемената пиротске дијалекатске слике света који се односе на улогу биљног света у концептуализацији човека и на систем вредности традицијске културе пиротског говорника.

Под лексиком лаудативног значења подразумевамо номинационе јединице позитивне експресивне тоналности чије семантичко поље садржи поред денотативног и конотативни садржај. Њега чине евалутивне, експресивне и емотивне семе, при чему позитивна конотација може бити: хипокористична, афирмативна или шаљива, док емотивна нота може исказивати: симпатију, наклоност, поштовање или дивљење. За јединицу лаудативног значења употребљавамо термин *лаудатив*, који, колико нам је познато, до сада у лингвистици није коришћен, а уводимо га аналогно термину *пејоратив*, позивајући се на значење придева *лаудативан* 'који је у тону хвале, похвалан' (РСАНУ s.v. *лаудативан*), односно именице *лаудација* 'хваљење, похвала, похвални говор' (РСАНУ; Клајн и Шипка 2012 s.v. *лаудација*) (Ратковић 2022).

Термин *фитоним* користимо у оном значењу у којем га наводе Иван Клајн и Милан Шипка у *Великом речнику страних речи и израза* – као „име, назив биљке“ (Клајн и Шипка 2012 s.v. *фитоним*). Под фитони-

мима, дакле, подразумевамо оне јединице које се у описним речницима српског језика квалификују као „бот.“ (ботаничке) и „агр.“ (агрономске) а које структурно могу бити једночлане и вишечлане. У њих убрајамо називе: „биљака (ливадске биљке, цветови, житарице); трава; дрвећа; воћки и њихових плодова; поврћа и њихових плодова; гљива и печурака; стабљика, пупољака, чахура и сл.“ (Новокмет 2020: 163). Ти називи обухватају ботаничку терминологију (нпр. *јабалка*, *печурчица*, *лозица*) и народне називе за биљке (нпр. *склада* 'складно, високо и право дрво'). У анализу уврштавамо и деривате лексема из дате лексичко-семантичке групе (нпр. *црвенђула* ← *црвен ђул* 'ружа') и јединице које припадају семантичком пољу 'фитоним' (нпр. *ћитица*, у основном значењу 'мали букет цвећа'), укључујући и синтагме са придевима мотивисаним фитонимима (*вилдиста девојка*, где је дати придев мотивисан именицом *вилдан* 'фидан, младица, садница, изданак'), а не уврштавамо лексеме чија су значења образована понављањем истог творбеног модела (нпр. *црвењуша* 'румена и здрава девојка'; 'црвена земља'; 'врста (дивље) крушке чији плодови имају црвено и укусно месо').

Истичући да у концептуализацији света „ни према биљкама нисмо равнодушни“, Рајна Драгићевић примећује да од њих неке „изазивају наше дивљење (као, на пример, јела, бор, храст), а неке презир (као буква, банана). Колективна експресија о животињама и биљкама огледа се у секундарним значењима ових лексема, нарочито онда када се оне односе на људе“ (2010: 101). На основу студентских истраживања насталих под њеним руководством у оквиру специјалног курса из лексикологије посвећеног лингвокултуролошким истраживањима о утицају културе на значење лексике савременог српског књижевног језика, ова ауторка закључује да су: „за разлику од обимног материјала који сачињавају називи за животиње, називи за биљке (...) много мање заступљени у прикупљеној грађи“ (Драгићевић 2014: 254).⁴

Анализом метафора чији је полазни домен „биљка“ или „животиња“, а циљни 'човек', карактеристичних претежно за савремену колоквијалну комуникацију, и то урбаног идиома, Јована Јовановић долази до

⁴ У истраживањима студентата србистике на датом курсу Р. Драгићевић се ослања на методологију лингвокултуролошког речника биними (назива за биљке и животиње) који се израђује у Кемерову у редакцији Николаја Даниловича Гољева под називом *Речник обичних тумачења руских речи: лексика природе* (СОТРС 2011). У основи овог асоцијативног речника је идеја да човек инкорпорира свој ментални свет у природне појаве око себе. Речник обухвата 480 лексема-стимулуса, а реакције представљају одговори на питања: 1) какве асоцијације изазивају дате речи?; 2) какво значење имају следеће речи?; 3) навести прве изразе који вам падају на памет а у чијем саставу се налазе следеће речи; 4) који предмети и појаве могу бити названи следећим речима?; 5) које речи вам прве падају на памет када чујете следеће речи?; 6) шта мислите, зашто је тако названа појава означена следећом речју?.

закључка да је „за такве семантичке реализације неретко карактеристична негативна експресивна тоналност, тј. пејоративност, јер се човек због специфичног изгледа или понашања асоцијативно повезује са хијерархијски нижим појмом, односно, унижава се“ (Јовановић Ј. 2018: 225). По Драгани Вељковић Станковић, напротив, реципрочни метафорички однос: БИЉКА ЈЕ ЧОВЕК и ЧОВЕК ЈЕ БИЉКА указује да „фитолексема, за разлику од зоолексема, ретко развијају пејоративна значења“ (2018: 252–253), а разлог је тај што се биљке одликују статичношћу, због чега се биљка поима као пасивно, неагресивно биће које, „пошто (углавном) не може наудити, не бива посматрано с одбојношћу“ (2018: 253).

Грађа из речника пиротског говора показује свега 17 именица и именичких синтагми позитивне експресивне тоналности које се у основном значењу односе на биљку или њен део, а секундарно на човека, односно чија је мотивна реч лексема из семантичког поља фитоним, док њихово значење реферише на особу. То износи свега 5,65% лаудативних назива за особу које бележе два наведена речника пиротског говора, што значи да, судећи по расположивом језичком корпусу, када је реч о лаудацији, пиротски говорник није склон концептуализацији ЧОВЕКА кроз призму биљног света.

Потврду за свих 17 лексема и синтагми налазимо у двотомном речнику Д. Златковића, док њих 4 бележи и Н. Живковић. Притом, речник Д. Златковића премашује речник Н. Живковића не само квантитативно, богатством лексике, него и квалитативно, у смислу разуђености семантичке структуре лексема, навођењем значења која у Живковићевом речнику изостају, што се односи и на ботаничку лексику и терминологију лаудативног значења. Наиме, од 4 лексема, њих 2 су наведене само у основном значењу (*јабалка* 'јабука', *пупурка* 'пупољак'),⁵ а од остале 2, код једне је забележено секундарно значење без прецизирања да се оно може односити и на биће (*цацурка* 'врста мале лоптасте бундеве; нешто ситно, малено'), док се друга бележи само у секундарном значењу изостављајући основно (*кратуна* 'суд за воду, начињен од једне врсте тикве'). Чињеница да у лексикографској обради датих фитонима Н. Живковића изостају значења која реферишу на човека кореспондира закључку до којег је дошла Ј. Јовановић испитујући фитонимске метафоре пејоративног значења на грађи описних речника савременог српског језика:

„Примећујемо да дескриптивни речници српског језика (РСАНУ, РМС и РСЈ) ипак ретко потврђују експресивност фитонимских лексема – далеко ређе него када је реч о зоонимима. Колективна експресија нашег народа према некој биљци тек

⁵ Дефиниције свих анализираних лексема преузете су из извора.

спорадично се региструје као посебна семантичка вредност у структури речничког чланка фитонима и такав је управо случај са пејоративним реализацијама лексема *буква* и *тиква* у сфери *човек*, као и са хипокористичким значењем лексема *ружа* у истом семантичком пољу“ (Јовановић Ј. 2018: 162).

2.1. Приказ семантичких реализација ботаничке лексике и терминологије лаудативног значења у именовању човека у пиротском говору дат је у табели на крају текста.

Добијена слика показује да се позитивно именују особе на основу: старосног доба, социјалног статуса, физичког изгледа, као и позитивне духовне особине.⁶ Пиротски говорник има потребу да датим језичким јединицама изрази позитиван, афирмативан однос према: особи пријатне спољашности оба пола, детету, како мушком тако и женском, члану породице, те особи чије понашање сматра примерним. Вреднује се млада, лепа и висока жена и такав мушкарац. Са становишта гендерне диференцијације, 5 метафоричних назива за мушкараца и жену илуструју стереотип српске језичке заједнице да се код физичког изгледа жене вреднују младост и лепота, а код одговарајућег мушког изгледа висина и стас. Притом, бројнији су називи за жену лепе спољашности него за таквог мушкараца (4 : 1), што је и очекивано јер су у језичкој слици света пиротског и уопште српског говорника за МУШКАРЦА релевантни физички и психички параметри: 'велики', 'снажан', 'јак' односно 'храбар', 'одважан', 'издржљив', док су за ЖЕНУ релевантни естетски и етички параметри: 'лепота', 'нежност' и 'чедност' (исп. Јовановић В. 2010: 114; Ратковић 2022).

Као у лаудативној номинацији у пиротском говору уопште (исп. Ратковић 2021), и на плану фитонимске номинације однос у позитивном именовању женског и мушког детета је равноправан (1 : 1). Од лаудативних назива за члана породице пак један се односи на потомка уопште, а четири на особу женског пола (млађу заову).⁷

⁶ У раду посвећеном лексичкој лаудативној значења у именовању човека у пиротском говору са лингвокултуролошког аспекта издвојили смо четири најшире лексико-семантичке групе лаудатива. То су: 1) лаудативни називи за човека на основу старосног доба (*девојченце*, *бабьц*); 2) лаудативни називи за човека као припадника друштвеног слоја, носиоца социјалног/материјалног статуса или представника занимања (*газдалуја*, *сека*, *првуљак*); 3) лаудативни називи за човека као носиоца пожељне физичке особине (*лалка*, *пупурка*, *музага*, *убавенко*); 4) лаудативни називи за човека као носиоца позитивне духовне особине или репрезентанта пожељног понашања (*зборција*, *лакоорка*, *петичар*, *баца*) (Ратковић 2021).

⁷ Међу фитонимима као родбинским називима, ексцерпираним из Речника САНУ, М. Бјелетић (1996) не наводи именицу јабука. У Речнику САНУ код именице граница налазимо значење 'вољена особа', илустровано примером са Истре (РСАНУ s.v.

2.2. Биљке које носе позитивну конотацију и чији појмови представљају изворни домен метафоризације су: јабука, печурка, тиква, пшеница, (високо, право) дрво, лоза, ружа и уопште цвет, а од делова биљке, то су: пупољак, корен, грана и млада гранчица, изданак. Све наведене биљне врсте имају позитивну вредност у српској култури уопште – већина њих због своје родности, плодности, особине иманентне и човеку, што их и чини блиским њему (исп. Раденковић 1995: 198).

Лаудација свих ботаничких назива постигнута је метафоризацијом, а 7 њих и додатним, творбеним средствима: употребом суфикса са деминутивно-хипокористичним значењем: *-ица* (*грањица, јабалчица, лозица, печурчица, пупурчица, ћитица*) и *-енце* (*пупурченце*). Четири назива настала су морфемском творбом: деривацијом, помоћу суфикса *-ица* (*грањица* ← *грања, ћитица* ← *ћитка*) и *-уљка/-уљћа* (*цветуљћа*), односно комбинацијом композиције и деривације, помоћу интерфикса *-ø-* (нултог интерфикса) и суфикса *-а* (*црвенђула* ← *црвен ђул*), док је један (*вилдан-бојлија*) настао синтаксичком творбом, срастањем именица *вилдан* и *бојлија*. Придев метафоричног значења *вилдист*, у синтагми *вилдиста девојка*, настао је извођењем суфиксом *-ист* од именице *вилдан*. Златковићев речник, одакле је ексцерпиран овај израз, не бележи дати придев (као ни *Речник САНУ*). Његов одговарајући облик налазимо *вилдес, -та, -то* 'витак, танак' налазимо у *Речнику говора Лужнице* (Ћирић 2018).

2.3. Методом компонентне анализе долазимо до закључка које семе индукују метафорички пренос назива са биљке на човека.

Код именице *јабалка* то су семе: изгледа и облика плода ('округао'), боје ('црвен') и особине ('јестивост', 'здравље', 'плодност', 'младост'), а код именице *јабалчица* њима је придружена и сема величине/старости ('мали'/'млад'), која се трансформише у сему позитивне оцене.

Облик јабуке се активира као покретач преноса номинације са биљке на човека (жену) на основу културног стереотипа по којем се једном од позитивних особина женске спољашности сматра облина образа и уопште тела, као израза ухрањености, здравља и физичке снаге. Исту ознаку носи и сема боје, која се активира као примарни мотивациони фактор метафоричке екстензије на основу тога што се црвена јабука сматра прототипичном представом плода јабуке у српској култури⁸ и што се показатељем здравља код људи сматра и црвена боја њихо-

гранчица). Наводећи невестинска имена (имена која невеста даје члановима нове породичне заједнице) у сврљишком крају, Биљана Сикимић каже да је већи број женских имена, што тумачи блискошћу комуникације невесте са особама женског пола (1995: 269).

⁸ Анализом асоцијативног поља које се формира око лексеме *јабука* на основу њене лексикографске интерпретације, Г. Штасни утврђује да је најфреквентнији асоцијат

вих образа.⁹ У словенском свету јабука се, иначе, етнокултуролошки и уопште фолклорно и традиционално, поима као симбол здравља. Уз то, она је и симбол плодности, љубави и лепоте; знак брачне везе, здравог потомства (Толстој и Раденковић 2001 s.v. *јабука*), животног почетка, среће (СД 1995–2012 s.v. *яблоко*), напретка и сваке врсте благонаклоности (Кулишић, Петровић и др. 1998 s.v. *јабука*). Стога, сема особине, која се активира у метафоричком преносу с појма јабуке на појам човека, представља сему колективне експресије према овој биљци.¹⁰ Избор *јабуке* као назива за млађу заову мотивисан је жељом за њеном брачном срећом и плодношћу будући да се она још налази у очевој кући. Овај хипокористични назив израз је и позитивних осећања према њој као младој, лепој и здравој особи пошто се младост, иначе, асоцијативно повезује са лепотом и здрављем. Сличну концептуализацију ЈАБУКЕ налазимо у лирској народној песми из југоисточне Србије, са истог ареала коме припада и пиротски крај (призренско-тимочког):

Златила нана златно јабуче,
Чим га златила, одма га дала.

хиперонимска лексема *воће*, док су остали високофреквентни асоцијати мотивисани бојом и укусом јабуке напомињући: „Иако се на компоненти облика заснива семантичка дисперзија лексеме *јабука*, нису без значаја и боја и укус јабуке и у домену лексичке семантике јер су као компоненте имплицитно садржане у њеном семантичком садржају, а активирају се као индуктори или као мотиватори лексичког удруживања“ (2019: 298). И за ученике Фармацеутско-физиотерапеутске школе у Београду прототипичан плод је јабука (Вељковић Станковић и Стојиљковић 2018: 397).

⁹ У словенском свету, иначе, црвена боја се сматра бојом здравља (Раденковић 1996: 291–303).

¹⁰ У српској традицијској култури јабука је симбол плодности и доказ љубави и пријатељства са битном улогом у односима момка и девојке, при просидби и свадби, у дивинацији (нарочито љубавној) и лечењу (Чајкановић 1994 s.v. *јабука*). Она је еталон за здравље и у актуелној свести младих образованих говорника српског језика (Пипер, Драгићевић и др. s.v. *јабука*; Драгићевић 2014: 254). О функцији јабуке у предсвадбеним обичајима в. Карановић 2010: 116–117, а о њеном значају у предању и култу код Срба в. Јошић 2016: 21–22.

Везу ове биљке са љубављу и пријатељством, те лепотом, здрављем и младошћу односно браком илуструју значења лексеме *јабука* и бројни изрази са датом именицом укључујући и устаљена поређења, потврђени у описним речницима српског језика: 4. покр. а. 'дар, поклон (обично као награда, надокнада за нешто)'; 5. етн. а. 'прстеновање девојке, веридба'; б. 'новац који девојка прими од момка као знак да прихвата његову просидбу', *дати јабуку за јабуку* 1) 'дати дар за дар'; 2) 'узвратити ударац, вратити мило за драго'; *још јабука није зрела* 'девојка још није за удају', *пала ми (ти и сл.) је златна јабука у крило* 'оженио си се добром девојком', *примити (узети) јабуку* етн. 'прихватити брачну понуду, бити испрошен (о девојци)' (РСАНУ s.v. *јабука*), *као јабука (црвена, румена, златна)* 'леп, здрав и јак (дете, девојка, момак)', *зелена јабука* 'недорастао момак, недорасла девојка' (РМС s.v. *јабука*), *деверска (кумовска) јабука* етн. 'јабука у коју се забада новац, као дар невести' (РСЈ s.v. *јабука*).

Одма га дала у туђу кућу,
У туђу кућу, туга голема.
(Карановић 1996, бр. 290, према Златановић и Тошић 1971: 100)

Поред лексеме *јабучица*, сема величине/старости ('мали'/ 'млад') суфикса *-ица* продуктивна и у семантичкој структури именица: *грањица*, *лозица*, *печурчица* и *пупурчица*.

Код именице *лозица*, чије је основно значење 'изданак лозе', а секундарно 'потомак', у метафоричком преносу учествује и сема изразите физичке карак-теристике 'наставак, продужетак, обнављање живота'.¹¹ Такав пренос је заснован на колективној представи лозе као биљке која има изданке, тј. која се непрекидно обнавља.¹²

Иста сема учествује и у метафоричком преносу код именица *грањица*, *коренчък*,¹³ синтагме *вилдиста девојка* и турцизма *вилдан-бојлија*, где лексема *вилдан* значи 'фидан, младица, садница, изданак' (РСАНУ s.v. *вилдан*, *видан*), а *бојлија* 1. 'статита особа'; 2. '(у придевској служби) стасит, високог раста' (РСАНУ s.v. *бојлија*¹). Поред семе 'наставак, продужетак, обнављање живота' код именице *грањица*, *коренчък*, дате синтагме и турцизма фигурирају и семе изгледа ('леп', 'витак') и изразите физичке карактеристике ('млад'), а код наведене синтагме и сраслице и сема положаја ('усправан').

Код именице *печурчица*, чије је секундарно значење 'женска беба; девојчица', активне су и семе: изгледа ('леп', 'витак'), положаја ('усправан') и изразите физичке карактеристике ('који има клобук'). У реализацији метафоричног значења наведене семе немају исти приоритет, што сугерише прагматички садржај дате именице. Сема величине/

¹¹ Сматрамо да су у првом примеру који илуструје употребу дате именице („Од синатога ми остало девојче, па нека пушти лозицу и процъвти и мој дом“) контаминирана значења именице *лозица* 'биљка која има изданке' и фразеологизма *пустити лозицу* 'оставити потомство'. Израз сличан датом фразеологизму бележи и *Речник САНУ: вући (водити и сл.) лозу* 'водити порекло, бити потомак, потицати', при чему *лоза* овде има значење 3. 'сродници, потомци истог, заједничког претка, род, племе; огранак породице или племена' (РСАНУ s.v. *лоза*), које илуструје други пример: „Од какву (добру) лозицу какво чудо испаде“.

¹² Метафорички пренос назива са биљке на човека код именице *лозица* истиче и Љубинко Раденковић када говори о симболичкој вредности винове лозе у српској традицијској култури: „*Винова лоза* (...) сваке године изнова расте (јер се сваке године и реже) и увек нове младице доносе плод. Отуда лоза може да исказује и социјалне односе и ознака је за род, племе ('Ја вучем лозу од покојног капетана')“ (1995: 229).

¹³ У *Речнику САНУ* 10. значење именице *корен* упућује на 1. значење именице *изданак*¹, које гласи: 'млада гранчица која избије из доњег дела стабла, из корена и жила или посеченог стабла односно стабљике, младица, ластар' (РСАНУ s.v. *корен*, *изданак*¹).

старости ('мали'/'млад') доминантна је у употреби ове именице у пиротским селима Чиниглавци и Војнеговац, што илуструје пример: „Бабина печурчица, она че баби воду да доноси“, у којем се исказује жеља за физичким растом и развојем малог детета. Овај пример, несумњиво, сугерише могућност да се девојчица концептуализује као ПЕЧУРКА и због наглог и брзог раста биљке о којој је реч, што сведочи израз *као печурке (после кише, преко ноћи и сл.) ницати (расти и сл.)* 'нагло и у великом броју (појављивати се, настајати)' (РСАНУ s.v. *печурка*). Сема положаја пак доминантна је у употреби те именице у Пироту, на шта указује пример: „Печурчица чучурчица“, где је последња реч шаљиво начињена према глаголу *чучурити се* 'подизати се, усправљати се (о мушком полном органу)' (Златковић 2014 s.v. *чучури се*). Притом, усправан положај има позитивну конотацију не само на физичком плану, означавајући и здравље, него и у духовном смислу пошто се асоцијативно повезује са поносом, достојанством.¹⁴ У разматрању активације семе 'који има клобук' поставља се питање симболике клобука као горњег, полулоптастог, спороносног дела печурке, гљиве (РСАНУ s.v. *клдбук* и *клдбук*). Да ли он овде има значење шешира или капе? Пошто су примери са оба социјална ареала (један са руралног, други са урбаног), сматрамо оправданим оба тумачења. У значењу шешира датим метафоричним називом за девојчицу наглашени су естетски и етички параметри концептуализације ЖЕНЕ 'лепота' и 'отменост', што је иманентно стереотипној оцени жене у српској језичкој слици света. У значењу другог одевног предмета под клобуком се подразумева невестинска капа односно невестински венац,¹⁵ па је избор „печурке“ као изворног домена у метафоричном називу младе и мале женске особе у пиротском говору мотивисано и жељом за њеном иницијацијом, а то је, несумњиво, детерминисано и еротском симболиком, коју ова биљка има у словенском свету (СД 1995–2012 s.v. *грибы*). У описним речницима савременог српског језика међу бројним значењима именице печурка која се односе на оно што обликом подсећа на печурку, изостаје семантичка реализација

¹⁴ Ове особине илуструју заједничку концептосферу ЛЕПОТЕ, ЗДРАВЉА И СНАГЕ, што запажа и Д. Вељковић Станковић када говори о фигуративним значењима фитолексема у српском језику: „Универзално кодирана тежња према вертикалном ставу кореспондира с људским концептом виталности и социјалне хијерархије (уп. ДОБРО / МОЋ / ЗДРАВЉЕ ЈЕ ГОРЕ). Отуда се и биљке уопште, а посебно оне које се издвајају висином, усправним растом, виталношћу и дуговечношћу доживљавају као крепка и снажна бића“ (Вељковић Станковић 2018: 195–196).

¹⁵ У раду *Изобичајене младине капе у Србији* Никола Зега наводи неколико врста капа које су носиле младе (*смиљевац*, од којих су постали: *тарпош*, *рога*, *оврљина* – *ашањка*, *конђе* и др.) (1926: 69). О венцу на глави приликом венчања као обавезном делу свадбеног ритуала код хришћана, а који је наслеђен из античког периода, говори и Ана Фотић (2017: 186–188) истичући да је од венчаног венца настала невестина свечана капа – венац (*смиљевац*, *перјаница*, *конца*, *џега*) уз додавање накита.

која реферише на људско биће (наведена су само значења која се односе на материјалне реалије и делове тела). У томе се огледа разлика у концептуализацији ЈАБУКЕ и ЛОЗЕ с једне и ПЕЧУРКЕ с друге стране како у српској уопште тако и у пиротској дијалекатској слици биљног света.¹⁶

Фигуративна значења лексеме *ружа* и њеног деминутивно-хипокористичног деривата *ружица* у описним речницима савременог српског језика: 4. 'лепотица' (РМС s.v. *ружа*), 2. а. 'лепотица, красотица' (РСЈ s.v. *ружа*), 'мила, драга женска особа, лепотица' (РМС s.v. *ружица*), илуструју тврдњу да се „ружа у колективној свести говорника српског језика доживљава као најлепши од свих цветова, што мотивише симболичку фигуративну семантику коју ова лексема развија у специфичној семантичкој позицији, у којој се име ружа употребљава као атрибут за жену“ (Јовановић Ј. 2018: 162). Веселин Чајкановић каже да је ружа „као и код других народа (...) тако и код нас цвет љубави“ и, позивајући се на Павла Софрића Нишевљанина (1912/1990: 192), наставља: „У љубавним народним песмама спомиње се често; са њом се често идентификује млада девојка“ (Чајкановић 1985 s.v. *ружа*). И млади образовани говорници српског језика ружу и цвет поимају као еталон за лепоту (Драгићевић 2014: 254). То је показао и асоцијативни тест обављен 2016. г. међу ученицима Фармацеутско-физиотерапеутске школе у Београду, где се „као прототипични представник биљке јавља ружа (13), а у језгро асоцијативног поља улазе им[енице] дрво (7), цвет (7), маслачак (5) и сунцокрет (4). Ружа је такође најфреквентнији одговор на стимулус цвет (15), а значајну честост имају апстрактне им[енице] лепота (13), мирис (7) и љубав 7“ (Вељковић Станковић и Стојиљковић 2018: 397). Занимљиво је да у речницима пиротскога говора налазимо само две одговарајуће потврде – именице *цветуљћа* и *црвенђула*,¹⁷ у чијем номинацијском преносу са биљке на жену учествују семе изгледа ('леп') и физичке карактеристике ('млад', 'свеж', 'здрав'). Исти механизам, осим семе 'здрав', карактерише и семантичку структуру именице *ћитица*, док је код лексема *пупурчица* и *пупурченце* њима придружена и сема квантитета ('мали'/'млад'). Сличну употребу именица *пупољак* и *китица* налазимо и у стандардном српском језику, односно у народним говорима истог, призренско-тимочког ареала (у Тимоку), за шта пружа потврду значење 2. фиг. 'онај, оно што је на почетку свога развоја', од чега је део који се односи на човека илустрован примером из прозе Јосипа Еугена Томића: „Искочила је ... из каруца ... млада осамнаестого-

¹⁶ Индикативно је да се *печурка* не наводи ни у *Речнику народних веровања о биљкама* (Чајкановић 1985), ни у *Српском митолошком речнику* (Кулишић, Петровић и др. 1998), а ни у двотомној енциклопедији *Митови народа света* (МНМ 1980–1982).

¹⁷ Исп. нпр. сраслицу *ћул-девојче*, којом је насловљена збирка лирских народних песама из белопаланачког краја (Јоцић, Јоцић и др. 1979).

дишња дјевојка, још прави пупољак“ (РМС s.v. *пупољак*),¹⁸ односно 12. покр. 'име одмила којим млада на свадби зове девојчицу неког младожењиног рођака' (РСАНУ s.v. *китица*). Женског члана породице невеста именује *китицом* и у сврљишком крају (Сикимић 1995: 269).

Вредновање витке и усправне особе инкорпорирано је и у лаудативне називе за таквог мушкарца и жену: *вилдан-бојлија, склада; вилдиста девојка*. Као код лексеме *печурчица*, у семантичкој структури и ових именица учествују семе изгледа, положаја и величине. Притом су семе изгледа и положаја истоветне ('леп', 'витак'; 'усправан'), док сема квантитета има антонимни садржај у односу на лексему *печурчица* ('висок'). Таква метафоризација је заснована на колективној експресији српског језичког говорника према прототипичној представи дрвета, којем се приписују мушка висина и снага, а то је високо дрво умерене ширине стабла (нпр. јаблан, бор).¹⁹ Вредновање не само високог и витког мушкарца него и жене таквог изгледа потврђује и пример из Живковићевог речника *бојлика* 'висока, стасита жена'.

Мушка особа малог раста вреднује се само ако је у питању дете и оно се тада назива *цацорком*, што примарно означава врсту мале лоптасте бундеве (Живковић 1987 s.v. *цацурка*), односно малу украсну тикву (Златковић 2014 s.v. *цацорка*). У том метафоричном преносу са назива за биљку (тикву) на назив за човека, поред семе квантитета ('мали'), активне су и сема изразите физичке карактеристике, из домена визуелног ('украсан'), и сема особине, из домена конзумације ('сладак'). Сема укуса иманентна је концептуализацији симпатичне, допадљиве особе као слатке хране, што илуструје и жаргонско именовање одговарајуће особе као слатке, односно лаудативна номинација за такву особу: *шећер, шећерко, мед, медић* и сл. У описним речницима савременог српског језика именице *бундева* и *цацурка / шућурица* не бележе значења која се односе на особу.

Концептуализацију допадљиве особе као хране илуструје и синтагма *пребрана / пре(требена) пченица*, при чему су у метафоричком преносу са овог назива за биљку на назив за човека активне семе 'хранљив' и 'квалитетан' – исп. 'житарица из пор. трава *Triticum vulgare* (којих има више врста, природних или вештачки добијених); зрневље

¹⁸ Ружа се у српском (и украјинском) фолклору асоцијативно повезује са женским одрастањем, због чега се и девојка спремна за удају метафоризује цветом руже, чије је обележје руменило (исп. Карановић 2010: 267).

¹⁹ Ова дрвећа се не одликују способношћу рађања, а њихови називи су мушког рода. Ако прихватимо поделу Зорјане Болтаровић (1994) и Валерије Колосове (2009: 39) на „мушко“ и „женско“ биље према критеријуму граматичке категорије рода и способности цветања и рађања, која одликује само „женске“ биљке, онда је разумљиво зашто појмови наведених биљака у српском језику представљају полазне домене метафоризације у именовању мушке особе.

те биљке, од којих се млевењем добија брашно за људску исхрану' (РСЈ s.v. *пшеница*). Сема 'квалитетан' карактерише и придеве *пребран* и (*пре*) *требен*, чијом је употребом лаудација појачана. Штетни елеменат у пшеници метафорично означава лошу људску особину,²⁰ па се ОСОБА БЕЗ ЛОШИХ ОСОБИНА / ПРИМЕРНОГ ПОНАШАЊА ПОИМА КАО ЖИТО БЕЗ КУКОЉА / ИСТРЕБЉЕНА ПШЕНИЦА.

Методом когнитивне анализе евалутивних лексичких средстава Веронике Телије, по којој конотативно значење експресивних лексема садржи и емотивно- аксиолошку семантичку компоненту (1986: 5), долазимо до закључка о природи компоненте субјективне оцене у семантичкој структури евалутивних лексичких средстава. По Телији та оцена може бити: 1) општа, заснована на параметру 'добро/лоше' и 2) емоционална, заснована на параметру 'волим/не волим' односно 'допада ми се/не допада ми се' (Телија 1986: 29–35). Ту оцену детерминишу еталони и стереотипи дате језичке заједнице, који представљају културалне информације садржане у лексичком значењу евалутивних лексема (Телија 1986: 39).

2.4. Све наведене именице и именичке синтагме одликују се средњим степеном експресивности јер исказују симпатију, наклоност према датој особини. Применом структурног модела лексичког значења експресива који нуди Телија, петокомпонентна семантичка структура нпр. лексема којима се именује млађа заова могла би се представити на следећи начин:

јабалка, јабалчица: особа + женско + (млађи) члан породице + то је, као што је познато, добро, пожељно + зато изражава симпатију према особи са тим својством + чиним то избором афирмативног имена у њеном именовану, чиме отворено исказујем своју позитивну оцену.

3. Поред наведених резултата истраживања ботаничке лексике и терминологије лаудативног значења у именовану човека у пиротском говору са: творбено-семантичког, лексичко-семантичког, когнитивног и лингвокултуролошког аспекта у закључним разматрањима можемо додати следеће.

У метафоричком преносу назива са биљке на човека најактивније су семе:

- величине/старости (*вилдан бојлија, вилдиста девојка, грањица, јабалчица, коренчък, лозица, печурчица, пупурчица, пупурченце, склада, цацорка*);

²⁰ Исп. пословице у сваком житу има кукоља и нема жита без кукоља 'лоших људи и штетних ствари има свуда, у свакој средини' (РСАНУ s.v. *кукољ*), као и *одвојити жито од кукоља* 'одвојити добре од лоших људи'.

- изразите физичке карактеристике (*вилдан бојлија, вилдиста девојка, грањица, лозица, печурчица, црвенђула, цветуљћа, цаџорка*);
- особине (*грањица, јабалка, јабалчица, коренчък, цаџорка*);
- положаја (*вилдан бојлија, вилдиста девојка, печурчица, склада*);
- изгледа и облика плода (*јабалка, јабалчица*), односно његове боје (*јабалка, јабалчица*).

Одсуство семе која се односи на понашање потврђује став Д. Вељковић Станковић да смо због одсуства (уочљиве) динамике, која је својствена животињама, склони да биљке „сагледавамо као жива бића која су примарно реактивна (а тек секундарно активна)“ (2018: 183).

Пиротски дијалекатски говорник концептуализује човека кроз призму биљног света на веома сличан начин на који то ради српски говорник уопште. Разлике се огледају у томе што су у концептуализацији код пиротског човека учесталији физички параметри, односно он је склонији позитивном именовану физичког изгледа особе на основу физичког изгледа биљке, бар када су у питању печурка и тиква. Семантичке реализације именица које реферишу на јабуку и лозу сведоче о очувању свести о патријархалној заједници и неговању традиционалне афирмације наставка породичне заједнице.

Стереотипизација полова карактеристична за лаудацију у пиротском говору одражена је и на плану фитонимске метафоризације са позитивном конотацијом. Од фитонимских експресива хипокористичног значења који припадају родбинском терминсистему бележимо само оне који реферишу на женску особу (млађу заову).

Однос у експресивној номинацији човека називима за појаве из биљног света у пиротском говору представљаће предмет посебног истраживања.

Табела 1. *Лаудативни ботанички називи за особу*

Лексичка јединица	Лаудативна семантичка реализација	Полазна (мотивна) семантичка реализација	Пример
<i>вилдиста девојка</i>	висока, витка и лепа девојка	< вилдан	Тњка, висока, вилдиста девојка, па се вистанат само вије на њу (Темска, Пирот)
<i>вилдан-бојлија</i>	млад, висок и леп момак		Ти тџ беше вилдан-бојлија, само сам у тебе гледала (Пирот)

<i>грањица</i>	име од миља за млађу заову	< грања 'грана'	Снаа зове злву грањица, убавка, писарка, дунавка, убавица, на убаво име да је (Копривштица, Пирот)
<i>јабалка</i>	3. име од миља за млађу заову	1. јабука	Јабалка беше на пет године (Црноклиште, Пирот)
<i>јабалчица</i>	2. име од миља за млађу заову	1. дем. и хип. од јабалка (1)	Отиде Јабалчица на жетву (Црноклиште, Пирот)
<i>лозица</i>	2. фиг. порекло; потомак	дем. и хип. од лоза 1. (мала) лоза; врста собног цвећа	Од синатога ми остало девојче, па нека пушти лозицу и процввати и мој дом (Војнеговац, Пирот) Од какву (добру) лозицу какво чудо испаде (Засковци, Пирот)
<i>печурчица</i>	2. фиг. женска беба; девојчица	дем. и хип. од печурка 1. гљива	Бабина печурчица, она че баби воду да доноси (Чиниглавци и Војнеговац, Пирот) Печурчица чучурчица; Бабина печурчица – чучурица, бабино злато (Пирот)
<i>пупурка</i>	2. фиг. хип. лепа и млада девојка	1. бот. пупољак	Без потврде у примеру
<i>пупурченце</i>	хип. од пупурка (2)	дем. од пупурка (1)	Сто кола камење би дал за такво пупурченце (Блато, Пирот)
<i>пупурчица</i>			Убаво девојче, пупурчица (Костур, Пирот)
<i>склада</i>	2. стасит и висок мушкарац, лепе спољашњости	1. право и високо дрво погодно за грађу	Убаво момче ко склада (Велика Лукања, Пирот)

<i>китица/ћитица</i>	име од миља које невеста даје једној од заова/ име од миља које невеста даје млађој заови	< китка/ ћитка	Китица оде на појату (Велика Лукања, Пирот) Снаа ме звала ћитице и убаво смо се слагале (Камик, Пирот)
<i>коренчък</i>	2. фиг. наста- вљач породич- ног стабла	1. дем. и хип. од корен	Роди се дете, коренчък, ега процввати и нашајат дом (Војнеговац, Пирот)
<i>пребрана / (пре)требена пченица</i>	најчистији; при- мер за углед	< пченица	Он неје бџш пребрана пченица (Височка, Ржана, Пирот). Де, неси ни ти много претребена пченица, знамо те која си и чија си (Војнеговац, Пирот). Неје она бџш требена пченица (Бериловац, Пирот).
<i>цацорка</i>	2. дем. и хип. мало мушко дете	1. мала украсна тиква	Бабина цацорка, бабин војник че буде (Војнеговац, Пирот)
<i>црвенђула</i>	лепотица	< ђул	Дојде једна црвенђула, једна-убава, наочљива (Блато, Пирот)
<i>цветуљћа</i>	девојчица која се развија и израста у лепу девојку	< цвет	Цветуљћа вашто девојче веч, почело се разви- ва (Пирот)

Библиографија

Извори

- Живковић, Н. (1987). *Речник пиротског говора*. Пирот: Музеј Понишавља.
Златковић, Д. (2014). *Речник пиротског говора*. Том 1–2. Београд: Службени гласник.

Златковић, Д. (2017). Допуна Речнику пиротског говора. *Српски дијалектолошки зборник* LXIV, 603–993.

Литература

- Бјелетић, М. (1996). Од девет брата крв (фитоними и термини сродства). *Кодови словенских култура* 1, 89–101.
- Болтарович, З. Є. (1994). *Українська народна медицина: історія і практика*. Київ: Абрис.
- Вельковић Станковић, Д. (2018). *Како мислимо речи: прилози проучавању когнитивних аспеката српске лексике*. Београд: Јасен.
- Вельковић Станковић, Д. и Стојиљковић, Ј. (2018). Човек и биљка – фитонимија као исходиште интегративне наставе. У: Гојков Г. и Стојановић А. (ур.). *Даровитост и креативни приступи учењу* [електронски извор]: тематски зборник, књ. 23, Вршац: Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“, 385–412.
- Володина, Т. В. (2019). Из историје этноботанике в Беларуси. У: Карановић, З. (ур.). *Гора калинова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд, Vilnius: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Lietuvių kalbos instituto, 159–175.
- Драгин, Г. (1991). Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке. *Српски дијалектолошки зборник XXXVII*, 621–708.
- Драгин, Н. (2014). Страни називи биљака у списима старословенског канона. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 7(2), 13–38.
- Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Драгићевић, Р. (2014). Ка лингвокултуролошком речнику српског језика. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 43(1), 247–262.
- Зега, Н. (1926). Изобичајене младине капе у Србији. *Гласник Етнографског музеја у Београду* 1, 68–75.
- Златановић, М. и Тошић, С. (1971). *Чудно дрво: лирске народне песме из југоисточне Србије*. Ниш: Градина.
- Јовановић, В. (2010). *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић, Ј. (2018). *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/10311>
- Јоцић, Ж., Јоцић, Р. и др. (1979). *Ђул-девојче: лирске народне песме из белопаланачког краја*. Ниш: Градина.
- Јошић, Н. (2016). *Вођарска лексика и терминологија у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Калезић, М. (2003). *Српско-хрватски фитонимски деривати на -ика у индоевропском контексту (са посебним освртом на семасиологију назива за дате биљке у класичним језицима)*. Необјављен магистарски рад. Београд: Филозофски факултет.

- Калезић, М. (2010). *Етимолошка и семасиолошко-ономасиолошка истраживања имена биљака у Диоскуридовом делу ΠΕΡΙ ΙΛΗΣ ΣΑΤΡΙΚΗΣ (De materia medica): прилог типологији фитонимских ознака*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.
- Калезић, М. (2017). Да ли је кађун лек или отров?, у: Карановић, З. (ур.). *Гора божурова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 117–127.
- Карановић, З. (1996). *Антологија српске лирске усмене поезије*. Нови Сад: Светови.
- Карановић, З. (2010). *Небеска невеста*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Карановић, З. (ур.) (2014). *Биље у традиционалној култури Срба: приручник фолклорне ботанике*. Књ. II. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014.
- Карановић, З. (ур.) (2017). *Гора божурова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“.
- Карановић, З. (ур.) (2019). *Гора калинова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд, Vilnius: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Lietuvos kalbos instituto.
- Карановић, З. и Дражић, Ј. (ур.) (2013). *Гора љиљанова (биљни свет у традиционалној култури Срба)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“.
- Карановић, З. и Јокић, Ј. (ур.) (2013). *Биље у традиционалној култури Срба: приручник фолклорне ботанике*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Катић, Р. В. (1987). *Термиолошки речник српске средњовековне медицине*. Београд: САНУ.
- Катић, Р. В. (1990). *Српска средњовековна медицина*. Горњи Милановац: Дечје новине.
- Клајн, И. и Шипка, М. (2012). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Колосова, В. Б. (2009). Мужские и женские травы. *Традиционная культура*, 10, 3(35), 39–48.
- Коласова, В. Б. (2017). ‘Медвежьи’ травы в славянской народной ботанике, у: Карановић, З. (ур.). *Гора божурова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 97–109.
- Кулишић, Ш., Петровић, П. Ж. и Пантелић, Н. (1998). *Српски митолошки речник*. Београд: Етнографски институт, Интерпринт.
- Лома, А. (1996). Два словенска назива за црну тополу и Аполон као божански огањ. *Кодови словенских култура* 1, 23–30.
- Марковић, Ј. (1997). *Јужноморавска повртарска лексика*. Ниш: Просвета.
- Медић, М. (1884). Принос народној терминологији биљака и животиња. *Летопис Матице српске* 139(3), 85–100.
- Митровић, Т. (1927). *Илустровани пољопривредни речник*. А–Б. Београд.
- МНМ (1980–1982). *Мифы народов мира*, гл. ред. С. А. Токарев. Москва: Советская энциклопедия.

- Мршевић-Радовић, Д. (2016). Мирише као ружа, у: Дражић, Ј., Бјелаковић, И. и Средојевић, Д. (ур.). *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију (зборник у част Љиљани Суботић)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 223–230.
- Новокмет, С. (2020). *Називи животиња у српском језику: семантичка и лингвокултуролошка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Петровић, С. (1882). *Флора околине Ниша*. Београд: Краљевско српска државна штампарија.
- Пипер, П., Драгићевић, Р. и Стефановић, М. (2005). *Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- Раденковић, Љ. (1996). *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Београд, Ниш: Балканолошки институт САНУ, Просвета.
- Ратковић, Д. (2017). Воћарска лексика и терминологија у српском језику. *Јужнословенски филолог* LXXIII(1–2), 218–224.
- Ратковић, Д. (2021). Фитонимски пејоративни називи за човека у пиротском говору (лингвокултуролошки аспект). *Slavistica Vlnensis* 66(2), 109–124.
- Ратковић, Д. (2022). Лексика лаудативног значења у именовању човека у пиротском говору (лингвокултуролошки аспект), у: Лаброска, В. и Станковић, С. (ур.). *Језик као запис културе у етнолошкој и лингвистичкој анализи на релацији Србија – Македонија = Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичката анализа на релација Србија – Македонија*. Том 2. Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности – Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истраживачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ (у штампи).
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књ. 1–3. Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска, 1967–1969. Књ. 4–6. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Сикимић, Б. (1995). Невестинска имена. *Етно-културолошки зборник* 1, 268–270.
- Сикимић, Б. (1996). Еротске конотације фитонима у народним загонеткама. *Кодови словенских култура* 1, 57–72.
- Сикимић, Б. (2013). Како читати загонетке: еротски свет културних биљака, у: Карановић, З. и Јокић, Ј. (ур.). *Биље у традиционалној култури Срба: приручник фолклорне ботанике*. Нови Сад: Филозофски факултет, 73–88.
- Сикимић, Б. (2014). Како разговарати о биљкама?, у: Карановић, З. (ур.). *Биље у традиционалној култури Срба: приручник фолклорне ботанике*. Књ. II. Нови Сад: Филозофски факултет, 113–124.
- Сикимић, Б. (2016). Дрво без корена: дендроними у српским и јужнословенским загонеткама, у: Карановић, З. и Дражић, Ј. (ур.). *Гора љиљанова (биљни свет у традиционалној култури Срба)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 81–94.
- Симоновић, Д. (1959). *Ботанички речник: имена биљака*. Београд: Научно дело.

- СОТРС 2011: *Словарь обыденных толкований русских слов: лексика природы*. Том 1–2 (ред. Н. Д. Голева). Кемерово: Издательство Кемеровского университета.
- Софрић Нишевљанин, П. (1912/1990). *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба*. Београд: БИГЗ.
- Телија, В. Н. (1986). *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*. Москва: Наука.
- Темчин, С. Ю. (2019). Лит. žiedas, лтш. zieds 'цветок', др.-прусск. seydis 'стена' и южнослав. *zǐdy 'стена': о флористических истоках балто-славянского строительного термина, у: Карановић, З. (ур.). *Гора калинова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд, Vilnius: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Lietuvių kalbos instituto, 267–284.
- СД (1995–2012). *Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5-ти томах* (под общей ред. Н.И. Толстого). Москва: Международные отношения.
- Толстој, С. и Раденковић, Љ. (ур.) (2001). *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*. Београд: Zepher Book World.
- Тутуш, Н. (2019). Речник фитонима у лекаруши Косте Радовића (1830). *Прилози проучавању језика* 50, 47–83.
- Ђирић, Љ. (2018). Речник говора Лужнице, *Српски дијалектолошки зборник LXV(2)*, 1–1166.
- Ђирковић, С. (2017). Лековито биље као елемент традицијске културе у околини Књажевца, у: Карановић, З. (ур.). *Гора божурова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 199–210.
- ФС (1970–1977). *Флора Србије*. Књ. I–IX. Београд: САНУ.
- Фотић, А. (2017). Дериват обичаја веридбе и венчања из античког периода који су уткани у хришћанску праксу и утицај на изглед свадбеног костима Срба. *Српска теологија данас* 8, 183–196.
- Чајкановић, В. (1985). *Речник српских народних веровања о биљкама*. Београд: Српска академија наука и уметности, Српска књижевна задруга.
- Шпис Ђулум, М. (1995). Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора). *Српски дијалектолошки зборник XLI*, 397–490.
- Штасни, Г. (2016). Језичка слика света у српском „биљном“ именованом, у: Карановић, З. и Дражић, Ј. (ур.). *Гора љиљанова (биљни свет у традиционалној култури Срба)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 121–132.
- Штасни, Г. (2017). The prototypical plants in Serbian culture, у: Карановић, З. (ур.). *Гора божурова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 141–152.
- Штасни, Г. (2019). Лексички спојеви с компонентом јабука, у: Карановић, З. (ур.). *Гора калинова (биљни свет у традиционалној култури Словена)*. Београд, Vilnius: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Lietuvių kalbos instituto, 285–301.

- Brozović, D. (1981–1982). O nazivima majčine dušice u slavenskim dijalektima (a i u slavenskom pjesništvu i folkloru). *Македонски јазик XXXII–XXXIII*(3), 51–62.
- Kalezić, M. (2012). S.Cr. odoljen 'Valeriana celtica' (An etymological note). *Studia etymologica Brunensia* 15, 127–141.
- Kalezić, M. (2015). Some notes on the roots of pharmaceutical terminology determining animal products using in medical practice described in Dioscorides' De materia medica. Exercises in etymology. *Linguistique balkanique* LIV(2–3), 159–180.
- Kalezić, M. (2016a). The role of narrative in shaping the semantic structure of certain expressions that belong to terminology as to one of the most important lexical groups: On the etymology of the Serbo-Croatian common designations for 'Artemisia's plants'. *IVITRA Research in Linguistics and Literature* 13, 241–261.
- Kalezić, M. (2016b). Botanical mythology in contemporary Serbian folkloristics, у: Сувајдић, Б. и др. (ур.), *Савремена српска фолклористика* 3. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Филозофски факултет, Ниш, 227–238.
- Kalezić, M. (2018). Some notes on an unidentified Serbian phytonymic apotropaion: odasavudpogledu 'the one's constantly staring around'. *Јзык медицине* 5, 225–231.
- РЕ (1967–1973): *Poljoprivredna enciklopedija*. Knj. 1–3. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Šimundić, M. (1978). Prilog motivaciji biljnih naziva. *Filologija* 8, 291–297.
- Šulek, B. (1879). *Jugoslavenski imenik bilja*. Zagreb: Jugoslavenska akademija.
- Vajs, N. (1979). Zoomorfski elementi и nazivima biljaka. *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku* 4–5, 89–104.
- Vajs, N. (1980–1981). Semantizam 'bosti' и fitonimiji. *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku* 6–7, 319–337.
- Vajs, N. (1982–1983). Fitonimijske bilješke. *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku* 8–9, 265–280.
- Vajs, N. (1984–1985). Fitonimijske bilješke II. *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku* 10–11, 231–243.
- Vajs, N. (1989). Struktura fitonima onomasiološki motiviranih religijom i drugim srodnim sadržajima. *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku* 15, 239–273.
- Vajs, N. (1991). Fitonimijska sastavnica u hrvatskim prezimenima. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta* 17, 293–323.
- Vajs, N. (2003). *Hrvatska povijesna fitonimija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Botanical Lexis and Terminology of Laudative Meaning in Naming People of the Pirot Dialect

Dragana M. Ratković

Summary

The topic of this article encompasses nouns and nominal syntagma of the positive expressive tonality used in the dialect of Pirot, primarily for naming the plants and their parts, and secondarily for naming people. Corpus consists of two dictionaries of Pirot dialect: one authored by Novica Živković (1987), the other by Dragoljub Zlatković (2014, 2017). Linguistic units are analyzed from various aspects: linguocultural, lexic-semantic, genetic-semantic and cognitive. The aim is to obtain answers on following questions: 1) what kinds of persons are named using botanical lexis and terminology of laudative meaning; 2) which genetic, lexic and cognitive mechanisms partake in materialization of the given linguistic units or semantic realizations; 3) what an attitude does the Pirot speaker assume towards the named persons as bearers of specific characteristics. Described methodology enables reconstruction of those elements of Pirot dialectal worldview that are concerned with the role of the plants in conceptualization of MAN, as well as those concerned with value system of traditional culture of the Pirot speaker.

Keywords: Pirot dialect, naming people, lexeme, phytonym, laudative meaning, metaphorical meaning, connotation, positive assessment, traditional culture.

др Драгана М. Ратковић
Институт за српски језик САНУ
Е-пошта: ratković1977@yahoo.com

Примљено: 28. 1. 2021.
Прихваћено: 10. 4. 2021.